

Pojem Boha a Boží stvoriteľský akt vo filozofii G. W. Leibniza¹

The concept of God and God's creation in the philosophy of G.W. Leibniz

SILVIA CAISOVÁ

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Filozofická fakulta
Katedra filozofie

Abstract:

The picture of the world that Leibniz proposes in his doctrine is undeniably remarkable. The created world we inhabit is, according to Leibniz, the best of all possible worlds. And the world is the best because it is the masterpiece of the most perfect architect: God. God, who possesses all qualities and attributes in the highest degree, could only have acted in the best possible way in creation. According to Leibniz, such a noble task as the creation of the world could only have fallen to the supreme Being. Inspired by tradition and motivated by the resolution of metaphysical and theological questions, Leibniz attempted at many places in his teaching to provide evidence for God's existence and his infinite goodness. The aim of this work is to analyse and clarify the concept of God and

---

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantu APVV-20-0583 *Možné svety a modality: súčasné filozofické prístupy*.

his creation within the thesis of the best of all possible worlds in the philosophy of G. W. Leibniz.

Keywords: God, God's intellect, God's will, Leibniz.

Úvod

Gottfried Wilhelm Leibniz bezpochyby patrí k najvýznamnejším mysliteľom západnej tradície aj napriek tomu, že mnohí čitatelia radia jeho učenie k tým najzložitejším. Hoci od obdobia jeho aktívnej intelektuálnej pôsobnosti ubehlo už viac ako 300 rokov, jeho úvahy stále pútajú pozornosť predovšetkým svojou úplnosťou a vzájomným súvisom.² Predstava stvorenia a obraz sveta, s ktorým vo svojich prácach prichádza, taký naozaj je. Leibnizovu myšlienkovú výstavbu tvoria myšlienky, tézy či princípy, ktoré sú vzájomne poprepletané a prepojené, a kde jedno s druhým navzájom harmonicky súvisí. Ponorený do Leibnizových textov sa však čitateľ môže ocitnúť v labyrinte myšlienkového sveta samotného autora, pretože v Leibnizovom učení by sme len ťažko hľadali jednotný systém na spôsob Aristotela či Hegla³. Okrem toho dôvodom obrátenia pozornosti k Leibnizovým myšlienkam bola nepochybne bizarnosť niektorých jeho téz. Rozhodne najznámejšou, ktorá sa zároveň stala cieľom Voltaira a jeho satiry *Candide*, bola téza najlepšieho z možných svetov.⁴ Táto téza bola ľuďmi vzhľadom na početné utrpenie, zlo a nešťastie vo svete prijímaná ťažko. Leibniz bol bezpochyby mysliteľom, ktorý sa v každej svojej práci snažil vzbudiť obdiv a dôveru v konanie Najvyššieho. Mnohokrát kritizoval svojich súčasníkov, že nevenujú dostatočnú pozornosť teologickým záležitostiam. Väčšina jeho projektov na pôde logiky, fyziky či metafyziky bola motivovaná predovšetkým teologickými otázkami, pretože Leibniz bol

---

² Gottfried Wilhelm Leibniz môže byť právom označovaný za jedného z posledných polyhistorov. V tomto širokom polyhistorickom rámci prispel nepochybne k rozvoju širokej škály vedných oblastí od fyziky, matematiky, geológie cez logiku, právo či etiku a rozhodne najviac svojimi myšlienkami obohatil filozofické pole. V jeho filozofických snahách o skĺbenie antickej tradície s modernými autormi obhajujúcimi mechanistické vysvetľovanie prírody nemohla chýbať tiež túžba po zmierení jednotlivých náboženských učení. Pri napĺňaní týchto cieľov uplatňoval vlastné a originálne úvahy vedené predovšetkým láskou a obdivom k Bohu. Preto Leibnizove najvýznamnejšie, dodnes atraktívne a podnetné myšlienky nachádzame v jeho metafyzike.

³ Mnohí komentátori Leibniza mali úsilie v jeho filozofickom učení nachádzať jednotný, ucelený a usporiadaný systém, napríklad na spôsob Heglovej filozofie. Jeden z dôvodov je fakt, že do druhej polovice 90. rokov 20. storočia bolo nepublikovaných mnoho Leibnizových rukopisov. Ide o jeden viac ako 3500 stranový zväzok filozofických prác, ktoré nútia k novým spôsobom čítania Leibnizových textov. So spomínaným novo publikovaným zväzkom rukopisov sa myslitelia hovoriaci o Leibnizovej filozofii ako o systéme nemohli stretnúť. Pozri Martin ŠKÁRA, *G. W. Leibniz – filozofia raného a stredného obdobia*, Košice: Šafárik Press 2021, s. 143-145.

⁴ Leibniz vo svojom učení predkladá predstavu sveta založenú na argumente, že náš stvorený svet je najlepší zo všetkých možných svetov nachádzajúcich sa v Božej mysli. Z nekonečného počtu svetov v možnosti v Božej mysli sa stvorený stáva najlepší, preto pretože ho stvoril Boh, a to na pozadí svojej zvrchovanej dokonalosti. Voltaire ironizoval túto Leibnizovu myšlienku odkazujúc na obrovské nešťastie spôsobené zemetrasením v Portugalsku v 17. storočí, a preto s ním tento obraz sveta nezdíeľal.

nielen filozof, ale do veľkej miery dušou i teológ. Stvorený svet, ktorý je podľa Leibniza najlepší zo všetkých možných svetov, získava prívlastok najlepší aj vďaka tomu, kto ho stvoril. Ako podľa Leibniza k tomuto stvoreniu došlo?

Boží stvoriteľský akt

Filozofi uvažujúci v teologickom kontexte predovšetkým v období stredoveku i v ranom novoveku trvali na tom, že stvorený svet, ktorý obývame, je závislý od Boha minimálne v troch ohľadoch.⁵ V prvom rade svet závisí na Bohu a jeho rozhodnutí stvoriť ho. Následne nielen jeho vznik, ale tiež ďalšie udržiavanie existencie je závislé na bytnosti Boha, absolútne nevyhnutnom bytí a jeho spolupôsobení. Niet pochyb, že i samotný Leibniz patrí k týmto metafyzicko-teologicky orientovaným filozofom 17. storočia a rovnako sa prikláňa k tradičnej teologickej doktríne o Božom stvorení sveta, jeho následnom udržiavaní a súčinnosti. V Leibnizovom učení taká obrovská a vznešená úloha ako stvorenie sveta nemohla prináležať nikomu inému ako Bohu, pri ktorom nešetril pozitívnymi prívlastkami v zvrchovanom stupni. Stvoriteľský akt má počiatok v Božom rozume, kde Boh nahliada nekonečný počet možných svetov a možných súcien, z ktorých vyberá a volí ten, čo sa ako celok javí byť najlepším. O Božom rozhodnutí stvoriť svet v *Metafyzickej Rozprave* Leibniz píše „môžeme povedať, že nech by Boh stvoril svet akýmkoľvek spôsobom, vždy by sa riadil podľa pravidiel a podliehal tak istému všeobecnému poriadku. Avšak Boh zvolil poriadok najdokonalejší, to jest najjednoduchší, čo sa týka hypotéz, a pritom najbohatší s ohľadom na javy. Podobne ako keby sme mali geometrickú čiaru, ktorá by sa dala veľmi ľahko zostrojiť, ale vyznačovala by sa úžasnými vlastnosťami a ďalekosiahlymi dôsledkami“,⁶ svojimi slovami opisuje Boha ako dokonalého geometra či matematika a v takomto duchu poníma i samotné stvorenie sveta ako výsledku Božieho kalkulu, na pozadí ktorého je Božou vôľou zvolený svet k existencii. Boh, ktorý porovnáva, prepočítava jednotlivé možnosti a následne s dokonalou presnosťou tvorí svet.

Aktualizované do stvoreného sveta majú byť z nekonečného počtu navzájom bojujúcich a o existenciu sa uchádzajúcich možných súcien tie, ktorých séria vecí zobrazuje najviac reality, dokonalosti či harmónie. Z povahy možných súcien prebývajúcich v Božom rozume vyplýva, že i napriek ich inherentnej túžbe po existencii nemajú moc, ktorou by sa samé do existencie stvorili, a preto sú plne

⁵ V prvom rade svet závisí od Boha pri samotnom stvoriteľskom akte, teda pri jeho vzniku. Po druhé, svet závisí od Boha a jeho ďalšej existencie zabezpečujúcej jeho uchovanie, zotrvanie. A po tretie, vytvorenie akéhokoľvek účinku stvorením v rámci poriadku prírody si vyžaduje dodatočnú pomoc zo strany Boha, tzv. „božskú pomoc“ a súčinnosť. Akákoľvek zmena v prírode, ktorá nie je zázračná – od rastu žalúďa až po opadnutie listu – sa teda považovala za závislú na Božej existencii minimálne na troch pojmovovo odlišných úrovniach: na Božom stvorení, Božom zachovaní a Božej súčinnosti.

⁶ Gottfried W. LEIBNIZ, *Discours de métaphysique. Metafyzická Rozprava*, prel. J. Makovský a M. Škára, Praha: Oikumené 2020, s. 21.

závislé na vonkajšom stvoriteľovi. Až ten ich vedomým spôsobom rozumového zvažovania volí ako súčasť sveta, ktorý sa rozhodol stvoriť. Stvoriteľský akt preto v Leibnizovom učení nemožno v žiadnom prípade chápať ako výsledok náhody, ba čo viac, pojem náhody v celom Leibnizovom myslení nemá zmysel hľadať.⁷ Najprv metafyzický mechanizmus odohrávajúci sa v Božom rozume vyberie možné súcna a následne do hry vstupuje Božia vôľa, ktorá volí do existencie to, čo rozum vyhodnotil ako najlepšie. Jedným z kľúčových textov k špecifikácii Božieho kalkulu a stvoriteľského aktu Boha je dialóg medzi Teofilom a Polidorom (mizozof).⁸ Rozprava týchto dvoch mužov začína Teofilom a jeho úvahou o zdroji či pôvodcovi vesmíru, slnka, jednotlivých planét. Polidorovi položil otázku, kto podľa neho zvolil k existencii tieto konkrétne planéty a odkiaľ môže prameniť pohyb, ktorý v nich rozoznávame. Uvažujúc o nastolenej otázke o princípe pohybu nachádza Polidor pôvodcu vesmíru v tzv. duši sveta. „Myslím, že jestvuje nejaká duša sveta, ktorá mu dáva život i pohyb“.⁹ K Polidorovej odpovedi príkladá Teofil doplňujúcu otázku o tom, akým spôsobom táto duša sveta koná, či z nevyhnutnosti, alebo prostredníctvom voľby, čím rozvinie jadro tejto rozpravy ako i samotnú otázku *Božej mathesis*. Spočiatku sa Polidor priklonil k argumentu, že duša sveta koná na základe nevyhnutnosti. V takom prípade, ak by sa veci vo vesmíre diali z nevyhnutnosti, nebolo by treba žiadnej duše sveta a mohli by sme jednoducho skonštatovať, že forma sveta či pohyb sú ako také nevyhnutné. Lenže ako z princípu protirečenia u Leibniza vieme, pre všetky veci, pri ktorých dokážeme uvažovať o ich možnom opaku, platí, že nie sú úplne nevyhnutné. Rovnako nie je nemožné predstaviť si svet stvorený na nekonečne veľa iných spôsobov. Nuž, ale zo všetkých možných spôsobov, ako stvoriť tento svet, zdá sa, musí jestvovať taký, ktorý bezpochyby prevyšuje všetky ostatné. „Ktorý takpovediac zahrnie najviac bytnosti alebo rozmanitosti v malom objeme a ktorý je jedným slovom najjednoduchší a najbohatší“.¹⁰

A takto prostredníctvom premýšľania o možnostiach stvoriť svet inak, o nekonečne možných svetoch a možných súcna prechádza dialóg k otázke voľby

⁷ K nesprávnym prekladom Leibnizovho pojmu kontingencia ako náhoda či náhodilosť v československom filozofickom prostredí pozri Martin ŠKÁRA, „Leibnizova kontingencia nie je náhoda ani náhodilosť“ *Filosofický časopis* roč.71, číslo 4 (2023): 559-618. <https://doi.org/10.46854/fc.2023.4r.599> Dôvod, ktorý nás vedie k tomu, že v Leibnizovom učení niet miesta pre náhodu, je hlavne explicitnosť, intenzívnosť a významnosť jeho architektonického princípu, princípu dostatočného dôvodu, ktorý hovorí *nihil est sine ratione*, a teda na všetko, čo sa udeje, môžeme udať dôvod, prečo je to tak a nie inak. V otázke nutnosti preto hovorí o tom, čo je absolútne nevyhnutné, alebo kontingentné ako nie nevyhnutné.

⁸ Ide o dialóg týchto dvoch postáv zastávajúcich protikladné pozície. Na jednej strane Teofil ako milovník Boha a obhajca rozumu, v ktorom môžeme vidieť samotného Leibniza a na strane druhej Polidor v pozícii skeptika, vzdeleného, múdreho, sčítaného a úspešného muža, ktorý v živote začína pociťovať nedostatočnosť pozemského bohatstva, slávy a úspechu.

⁹ Gottfried W. LEIBNIZ, Dialogue entre Théophile et Polidore, In: Gottfried W. LEIBNIZ, *Sämtliche Schriften und Briefe A VI, 4*, Berlin: Akademie-Verlag, 1999, s. 2228.

¹⁰ Tamtiež, s. 2229.

a jej kritérií. Pôvod všetkých vecí treba hľadať v tom, čoho existencia je už trvalá a sama osebe nevyhnutná a čo v sebe zahŕňa idey dokonalosti možných vecí usilujúcich sa o stvorenie. A táto absolútne nevyhnutná bytosť bude voliť podľa stupňov dokonalosti spôsobom, v ktorom sa aktualizuje najviac reality a dokonalosti, akej je možné dosiahnuť. „Preto je zjavné, že pôvodca vecí bude pôsobiť s rozumom, pretože pôsobí na základe dokonalosti idey každej veci. A keďže je potrebné, aby rozumel a zvažil všetko naraz, aby zosúladiť všetky veci dohromady tým najlepším možným spôsobom, bude mať teda zvrchovanú múdrosť a prvotnú moc“.¹¹ Nejde len o dušu sveta, ale takto opísanú bytosť nemožno podľa Teofila nazývať inak ako Boh. Z Leibnizovho učenia a analýzy jednotlivých textov je zjavné, že jeho hlavný argument o stvorení sveta bude silne teologicky a racionalisticky motivovaný.

Koncept Boha u Leibniza

Čitateľovi Leibnizových diel je jasné, že pojem Boha zaberá ústredné miesto v jeho myslení. Zdá sa, že v medziach Leibnizovej metafyziky by bolo nemožné premýšľať o povahe sveta, ľudskej duše či otázkach slobody bez toho, aby sme sa odvolávali na Boha a jeho rolu dokonalého architekta sveta a autora celého stvorenia.¹²

V diskusii so Sténomom, apoštolským vyslancom, pojednávajúc o otázkach slobody Leibniz zdôrazňuje, že princíp dostatočného dôvodu je esenciálny princíp, na pozadí ktorého spočíva dokazovanie existencie Boha. Vo svojej filozofii ho Leibniz používa nielen v oblasti mechaniky, ale hovorí, že je platný pre veci, ktorých nutnosť presahuje mechaniku. „Série vecí by mohli byť inak, presne povedané: (byť inak neobsahuje protirečenie). Preto jedna príčina je vysvetlená druhou a tak donekonečna, teda som taký kvôli tej a tej príčine, čo naopak je takou príčinou kvôli tej a tej príčine, a tak ďalej až do nekonečna, napriek tomu akokoľvek ďaleko budeme postupovať, stále vznikne nová otázka a dostatočný dôvod nemôže byť nájdený v sérii vecí. Preto musí byť mimo série vecí“.¹³ Táto bytosť sa nachádza nad svetom, je takpovediac nadpozemská, dáva mu existenciu, a preto sa v nej skrýva posledný dôvod všetkých vecí, stvorených i možných. Tento dôvod nemôžeme nájsť v jednotlivých stvorených veciach ani v sérii vecí.¹⁴ Pre stvoren-

¹¹ Tamtiež.

¹² Podobne ako scholastickí myslitelia, ku ktorým Leibniz názorovo vzhliadal, stavia Boha na prvé miesto ako stvoriteľa sveta a zdroj, z ktorého vyvierá existencia všetkého jestvujúceho. Za hranicami stvoreného sveta a série stvorených konečných vecí jestvuje bytosť, ktorá tento svet (najlepší z možných svetov) stvorila a po stvorení ho naďalej riadi tým najdokonalejším spôsobom. Neriadi ho na spôsob ľudskej duše riadiacej pohyby tela, ale ďaleko vznešenejším spôsobom

¹³ Gottfried W. LEIBNIZ, *Conversatio cum Domino Episcopo Stenonio de Libertate* (7 december 1677), In: Gottfried W. LEIBNIZ, *Sämtliche Schriften und Briefe A VI, 4*, Berlin: Akademie-Verlag, 1999, s. 127.

¹⁴ Majme na pamäti adjektívum extramundanus, ktorý Leibniz, okrem iných, prisudzuje Bohu. Týmto Leibniz mení vzťah Boha k svet. Boh nie je počiatčným prvkom v sérii stvorených vecí.

né súcna platí, že každý stav je výsledkom predošlého stavu *ad infinitum*. A bez ohľadu na to, ako ďaleko v hľadaní dôvodu pôjdeme, nedokážeme nájsť posledný dôvod stvorených vecí tu vo stvorenstve. Boh je touto všemohúcou bytosťou, prameňom, z ktorého prameňa všetky veci.¹⁵ „Boh nie je taký, akého ho niektorí prezentujú – čosi metafyzické, imaginárne, neschopné myslenia, vôle či konania. Bolo by to to isté, ako keby sme povedali, že Boh je príroda, osud, nevyhnutnosť. Boh je určitá substancja, osoba, myseľ...musí byť dokázané, že Boh je osoba, inteligentná substancja“.¹⁶ Leibnizovu silnú vieru a lásku k Bohu potvrdzuje i samotná výstavba jeho základných metafyzicko-teologických prác. *Metafyzickú Rozpravu*, ale tiež *Theodiceu* začína tým, že charakterizuje Boha ako najdokonalejšiu bytosť. Upozorňuje, že si neuvedomujeme dostatočne, aké dôsledky z toho plynú. V samej prírode navôkol nás nájdeme mnoho dokonalostí a krásy, no Boh ich má všetky naraz v najvyššom stupni, a preto Boh koná tým najdokonalejším spôsobom, a to v zmysle nielen metafyzickom, ale i morálnom.¹⁷ Najčastejšie označenie Boha, ktoré naprieč Leibnizovým učením môžeme nájsť, je *ens perfectissimum*, najdokonalejšia bytosť, ktorej kvality nemajú hranice či akékoľvek obmedzenia.¹⁸

Božie atribúty – Boží rozum a Božia vôľa

Stvoriteľ sveta ako najdokonalejšia bytosť vyznačujúca sa absolútnou, nekonečnou dobrotou, múdrosťou a spravodlivosťou vo svojom rozume nahliada nekonečný počet možných svetov a vyberá ten, ktorý je svojim stupňom dokonalosti na vrchole. Ak by nebol žiaden z týchto svetov najlepší, Boh by nebol zvolil žiaden z nich. To, že náš svet bol aktualizovaný do existencie, znamená, že odráža kvality Boha a je jednoducho najlepší. Boh sa stáva príčinou všetkých vecí. A okrem toho, že je táto príčina sveta večná, Boží kalkul odohrávajúci sa v Božom rozume nám hovorí, že musí byť i absolútne múdra, keďže vo svojej myslí porovnáva

---

Prvý a konečný dôvod stvorenia umiestňuje mimo túto sériu, mimo svet.

¹⁵ Tým, že Leibniz stavia Boha mimo sériu stvorených vecí predišiel sklznutiu k Spinozovmu panteizmu či Hobbesovmu determinizmu. V učení Hobbesa a Spinozu je Boh počiatočným prvkom v sérii stvorených vecí a z neho sa všetko následne tvorí. Takýto pohľad môže viesť k ponímaniu Boha ako prírody, osudu či absolútnej nevyhnutnosti, čo by nebolo v súlade s kresťanským, osobným chápaním Boha.

¹⁶ Gottfried W. LEIBNIZ, *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Schriften*. Reihe VI, Bd. 3, Akademie – Verlag Berlin, 1981, s. 474 – 475. „Deus non est quiddam Metaphysicum, imaginarium, incapax cogitationis, voluntatis, actionis, qualem nonnulli, ut idem futurum sita c si diceret Deum esse naturam, fatum, fortunam, necessitatem, Mundum, sed Deus est Substantia quaedam, Persona, Mens...Ostendendum est Deum esse personam seu substantiam intelligentem“.

¹⁷ Pozri LEIBNIZ, *Discours de métaphysique. Metafyzická rozprava*, s. 9.

¹⁸ Samotný pojem dokonalosti chápe ako vlastnosť, kvalitu v jej absolútnom rozmere, pozitívneho charakteru a ktorá je predovšetkým bez akýchkoľvek obmedzení. Pričom tieto pozitívne a neobmedzené kvality sa navzájom nevyklučujú, a teda bytosť môže disponovať viacerými z nich. Medzi bytosťami však existuje taká, ktorá ich vlastní všetky v zvrchovanej miere bez hraníc a takúto bytosť Leibniz označuje ako bytosť najdokonalejšiu. Dokonalosť je tým, čo je v bytosti absolútne. Akákoľvek nedokonalosť spočíva v obmedzení. Leibnizov Boh je najmúdrejším, najdokonalejším a najdobrotivejším bytím, ktoré sa prejavuje tým, že hoci Boh môže všetko, chce len to najlepšie.

a prepočítava nekonečno možných svetov, z ktorých svojím rozumom vyberá ten najlepší a ktorý svojou vôľou aktualizuje do existencie s tým, že všetky ostatné svety v možnosti sú stále možné a rovnako si nárok k existencii uplatňujúce.¹⁹

Alfou a omegou Božieho kalkulu a následného Božieho stvoriteľského aktu nie je nič iné ako dokonalé Božie atribúty – Boží rozum a Božia vôľa. Boží rozum, Leibnizom metaforicky označovaný ako palác osudov, je miestom, kde sídli nekonečný počet možných svetov či možných súcien. Miestom, kde jednotlivé súcna v možnosti zvädzajú vzájomný boj o stvorenie, pretože každé z nich disponuje tzv. *pretensium ad existendi*. No a keďže sa táto prvá a posledná príčina všetkého jestvujúceho i možného vyznačuje neobmedzenou múdrosťou, mocou, spravodlivosťou, dobrotou či dokonalosťou, nemohla voliť inak, ako zvoliť to najlepšie. Preto hlavným cieľom či dôvodom stvoriteľského aktu Boha je odraz jeho samotnej dokonalosti, a teda dosiahnutie toho najlepšieho. Možné svety a možné súcna sú plne nezávislé od Božej vôle. Sú však závislé od Božieho rozumu vzhľadom na to, že je ich sídlom. Práve v Božom rozume sa dáva do pohybu Boží kalkul, pretože Boh svojím rozumom porovnáva a kalkuluje, ktoré z bojujúcich možných súcien stvorí. Každé možné súcno pred zrodením sa do stvoreného sveta obýva Boží rozum a výsledok ich vzájomného súboja určuje Božia vôľa, ktorá volí z nekonečného množstva možných súcien len určité z nich. Na ich stvorenie je potrebná vonkajšia príčina, ktorá prináleží aktu vôle Boha. Hoci bytnosť vecí záleží na Božom rozume, ich existencia spočíva v Božej vôli. Leibnizov obraz stvorenia sveta teda vychádza z viery v existenciu jediného absolútne múdreho a dobrého Boha, ktorý volí aktuálny svet k existencii na základe rozumového uváženia dôvodov a prepočítania nekonečného počtu možností sídliacich v jeho intelektu.²⁰

Ako podľa Leibniza Boh uplatňuje svoju vôľu a volí veci k existencii? V jeho učení nie je Božia vôľa pasívna, naopak stáva sa aktívnou voľbou, ktorá sa nakláňa k výberu najlepšej z alternatív. „Nesmie byť myslené, že všetky veci pochádzajú z Božej podstaty bez akejkoľvek intervencie jeho vôle“.²¹ Keďže pri akte stvorenia Božia vôľa vyberá do existencie veci určené Božím rozumom, získava Božia vôľa formu praktickej myšlienky, myšlienky vedúcej ku konaniu. Ešte predtým, ako môže Boh svojou vôľou zvoliť a svojou mocou uskutočňovať veci do existencie, je nevyhnutná práca rozumu, ktorý prepočítava a porovnáva všetky možnosti.

¹⁹ Paul Rateau v tejto súvislosti hovorí o tzv. ontologizácii možných súcien v Leibnizovom učení. Inými slovami, Leibniz odmieta, že by možné súcna boli len akési chiméry. Dáva im realitu. Možné súcna vyplňajúce možné svety prebývajú v Božom rozume a nestrácajú svoju realitu ani vtedy, keď nikdy nebudú Bohom stvorené. Priznáva však, že inej reality pri možných súcnoch niet, ako tej, ktorú získavajú v Božom rozume. Pozri Paul RATEAU, *Leibniz: On the problem of evil*, New York: Oxford University Press, 2019.

²⁰ Rick ARTHUR, *Leibniz*, Cambridge: Polity Press, 2014, s. 185.

²¹ LEIBNIZ, *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Schriften. Reihe VI, Bd. 3. Akademie-Verlag. Berlin 1981, s. 474 – 475.*

Boh svojou nekonečnou múdrosťou kalkuluje možné súcna uložené v jeho rozume a výber rozumu následne potvrdzuje svojou vôľou, ktorá do existencie volí možnosť s najvyšším stupňom dokonalosti. Náš stvorený svet je tak súhrnom stvorených vecí a bytostí, ako aj výsledkom nekonečnej Božej múdrosti a dobroty. Pretože „každá rozumom obdarená substancia, ktorá nekoná na základe rozumu, koná nedokonale. Zvoliť, v prísnom slova zmysle, znamená vybrať si to, čo sa javí ako najlepšie zo všetkých“.²²

Leibnizovu pozíciu racionalizmu je v jeho učení cítiť pomerne zreteľne a intenzívne. Správne je to konanie, ktoré vyplýva z rozumových dôvodov. Inak to nie je ani pri najdokonalejšej bytosti. Z niektorých pasáží Leibnizových textov môžeme vnímať kombinatorickú či strategickú povahu Boha. Keďže jeho múdrosť vystupuje ako hlavný atribút a prvok metafyzického mechanizmu, môžeme povedať, že Leibnizov Boh je vo svojej podstate racionálny. Boh je bytie, jeho konanie odpovedá určitým dôvodom, ktoré rozumom zvažuje. Tieto dôvody sú determinované teleologicky a jeho rozhodnutia a skutky sú motivované konečnými príčinami. Ide o ciele, ktoré sa Boh snaží dosiahnuť, a tak motivujú Boha k činnosti. Hlavný Boží cieľ určujúci Božie rozhodnutia je dobrota. Boh koná vždy s ohľadom na dobro. A keďže je Boh zvrchovanou bytosťou, prihliada na dobro najvyššie. Jeho vôľa koná na základe percepcií a reprezentácií dobrého, ktoré jej vyhodnocuje a poskytuje Boží rozum.²³

Catherine Wilson nazýva Leibnizovho Boha *Božským stratégom*. Je tým, kto posudzuje a porovnáva nekonečný počet možných svetov sídliaich v jeho rozume, pričom jeden zväží ako najlepší. V tomto kontexte zároveň môžeme zhodnotiť, že ak Boh koná vždy s ohľadom na konečné príčiny, koná s určitým účelom. V Leibnizovom obraze sveta Boh koná nasledujúc svoj rozum a nekonečnú múdrosť. Dôvody, ktoré Boh považuje za ciele, ho determinujú ku konaniu.²⁴ V *Metafyzickej Rozprave* Leibniz odsudzuje názory mysliteľov tvrdiacich, že Boh pri tvorení vecí

²² LEIBNIZ, *Conversatio cum Domino Episcopo Stenonio de Libertate*, s. 129.

²³ Steven Nadler nazýva tento spôsob chápania Boha a jeho povahy racionalistickým. Pričom dodáva, že ide o jeden z dvoch typov koncepcií Boha typických pre novovekú metafyziku. Racionalistický koncept Boha považuje túto najdokonalejšiu bytosť za analogického a racionálneho činiteľa obdarovaného vôľou a rozumom a konajúceho podobným spôsobom ako konáme my, na základe praktického uvažovania. Naopak podľa voluntaristickej koncepcie nie je Boží rozum odlíšený od jeho vôle a samotná štruktúra jeho bytia a pôsobenia Boha presahuje praktickú rovinu. V prvej koncepcii Boh vždy koná na základe dobrých dôvodov, Božia vôľa je absolútna a úplne nemotivovaná (logicky) nezávislými dôvodmi. Na jednej strane máme konanie riadené rozumom a dobrými dôvodmi, ktoré po uvážení motivujú vôľu ku konaniu. A na strane druhej hovoríme o spôsobe konania, keď vôľa nie je nikdy determinovaná rozumom, buď z dôvodu, že predchádza rozumu, alebo preto, že je rozum a vôľa vnímaná za jedno. Pozri Steven NADLER, *Conceptions of God*. In: *The Oxford Handbook of Philosophy in Early Modern Europe*, Ed. D. Clarke & C. Wilson, New York: Oxford University Press, 2011, s. 525. <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199556137.003.0025>

²⁴ Catherine WILSON, „Leibnizian Optimism,“ In: *The Journal of Philosophy* 80, 11, 1983, s. 765-783. <https://doi.org/10.5840/jphil1983801131>

konal ľubovoľne, alebo že by mohol konať i lepšie. „Som preto nanajvýš vzdialený mienke tých, ktorí tvrdia, že v prirodzenosti vecí alebo v Božích ideách týchto vecí nie sú žiadne pravidlá dobroty a dokonalosti a že diela Božie sú dobré čisto na základe formálneho dôvodu, že ich stvoril Boh“.²⁵ Pri takomto presvedčení by sme stratili príčiny, za ktoré by sme mali Boha milovať a obdivovať. „Každá vôľa, ako sa zdá, predpokladá *aliquam rationem volendi*, ak nie, že dôvod vôle prirodzene predchádza“.²⁶ Boh koná vždy s cieľom konať dobro. Božia vôľa preto volí to dobro, ktoré jej Boží rozum poskytne. „Vôľa je vždy vedená k činnosti výhradne predstavou dobra, ktorá prevažuje nad opačnými predstavami. Boh vždy volí len to, čo je najlepšie, ale nie je nútený tak robiť, a ani v predmete Božej voľby nie je žiadna nutnosť, pretože iný sled vecí je rovnako možný“.²⁷

Boh smie svojím nekonečným rozumom nahliadať a analyzovať históriu sveta a stvorených bytostí ako celok. Bezpochyby v medziach racionálneho rozhodovania je v Leibnizovom učení najfundamentálnejším a najvznešenejším rozhodnutím Boží stvoriteľský akt, pri ktorom Božia vôľa volí najlepší z možných svetov,²⁸ vyplnených sériou možných súcien s najvyšším stupňom dokonalosti a harmónie. „Jedna jediná postupnosť musí byť odlišná od nekonečného počtu ostatných. Jedna z nich sa v dôsledku operácií Metafyzického Mechanizmu či Božej Mathesis bude nado všetky vynímať do takej miery, že sa Boh rozhodne uviesť ju do existencie – stvoríť ju“.²⁹ Boh rozhoduje o svete a pohybom svojej vôle ho uvádza do existencie. Božím stvoriteľským aktom svet začína, pričom odkazujúc na božiu nekonečnú múdrosť a dobrotu nemôže byť iný, akým je, pretože Boh vybral ten najlepší.³⁰ „Boh bol k stvoreniu sveta pohnutý slobodným hnutím svojej dobroty, a dodávame, že to isté hnutie ho viedlo k tomu, čo je najlepšie“.³¹ Leibniz nám v *Theodicey* hovorí jasne, že Boh sa rozhodol stvoríť svet sám a slobodne svojou nekonečnou dobrotou. Stupeň dobra v stvorenom svete pritiahol Božiu vôľu, ktorá sa ho následne rozhodla stvoríť.

²⁵ LEIBNIZ, *Discours de métaphysique. Metafyzická rozprava*, s. 11.

²⁶ Tamtiež.

²⁷ Gottfried W. LEIBNIZ, *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha a svobodě člověka a původu zla*, Prel. K. Šprunk, Praha: Oikumené 2004, s. 104.

²⁸ Boh netvorí všetky možné svety, pretože ho jeho múdrosť chráni pred stvorením čohokoľvek neharmonického. Samotná Božia múdrosť je zameraná na dokonalú harmóniu, preto následne v akte stvorenia Boží rozum vyradí logicky a metafyzicky nemožné svety či svety, ktoré nedisponujú harmóniou. V ďalšom kroku na pozadí princípu najlepšieho (optimum) sa božia vôľa nakloní k tomu najlepšímu a ten svojou nekonečnou mocou Boh stvorí.

²⁹ Martin, Škára, *O možných svetoch a možných súcnač podľa Leibniza*, Košice: Equilinia, 2023, s. 54.

³⁰ Pozri Nicholas JOLLEY, *Leibniz*. (Routledge Philosophers), New York : Routledge, 2005, s. 126.

³¹ LEIBNIZ, *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha a svobodě člověka a původu zla*, s. 227.

Hoci bola Božia vôľa vedená a inklinovaná v tejto voľbe, Leibniz v otázke Božej vôle odmieta *necessitarizmus*.³² Napriek tomu sa medzi Leibnizovými komentármi objavujú takí, ktorí Boží tvoriaci akt nevidia ako slobodný. Konceptiu možných svetov a doktrínu o komposibilitate môžeme v Leibnizovom myslení vnímať ako tendenciu obrátiť slobodu Boha. Keďže má Boh pri voľbe na výber nekonečné množstvo možných svetov či možných súcien a substancií, volí slobodne a nie je k svojej voľbe nútený. Ak by mal na výber len jednu možnosť, nebolo by možné hovoriť o žiadnej možnosti voľby a už vôbec by nebolo možné hovoriť o slobode.³³

Leibnizova predstava racionality Boha, sveta a jeho stvorenia spočíva v myšlienke existencie fundamentálnych princípov. Princíp dostatočného dôvodu, podľa ktorého na všetko existuje dôvod, prečo je to tak a nie inak, odkazuje tiež na to, že aj Božie skutky vyplývajú z nejakého dôvodu, a podľa princípu najlepšieho je teda dôvodom dosiahnutie toho najvyššieho dobra. V tomto zmysle sú Božie činy morálne nutné. Uznanie princípu dostatočného dôvodu samozrejme vedie i k uznaniu istej nutnosti v Božích skutkoch, keďže i Božia voľba sa neuskutočňuje bez toho, aby na ňu existoval dostatočný dôvod. Bolo by veľmi náročné vysvetliť Božie konanie, ak by pri akte stvorenia nenasledoval rozumové dôvody. Jeho voľba by bola svojvoľná a stvorenie sveta nezrozumiteľné. Či už svet alebo Boh by nemohli byť považované za rozumné. Obrana Božej slobody spočíva v Leibnizovom rozlíšení metafyzickej (absolútnej) a morálnej nutnosti. „Boh je pudený k všetkému dobru, dobro, a dokonca aj to najlepšie, ho ku konaniu nakláňa, ale nenúti ho, lebo jeho voľbou sa to, čo sa líši od toho, čo je najlepšie, nestáva nemožným. Táto voľba nepôsobí, že to, čo Boh nerobí, zahŕňa rozpor. V Bohu je teda sloboda, ktorá nepodlieha nielen nátlaku, ale ani nutnosti. Mám na mysli metafyzickú nutnosť, je totiž tiež nevyhnutnosť morálna a tá najmúdrejšieho zaväzuje k voľbe toho, čo je najlepšie“.³⁴

To, či Leibnizovo rozlíšenie morálnej a metafyzickej nutnosti obháji slobodu Božích skutkov, spočíva v tom, ako sa rozhodneme interpretovať fakt, že Boh môže voliť iba to najlepšie. Teleologické dôvody určujúce Božiu voľbu so sebou prinášajú charakter nutnosti, ale nie takej, ktorá by robila z iných možností voľby nemožné, alebo ktorá by zničila individuálne vnútorné sebaurčenie konajúceho.³⁵

³² Leibniz sa kriticky stavia voči Spinozovým názorom, podľa ktorých všetky veci pochádzajú z nutnosti Božej prirodzenosti. Hovoril o slepej nutnosti, čím odopieral stvoriteľovi rozum a slobodnú vôľu. Napriek tomu, že v určitom období svojej tvorby k Spinozovmu učeniu inklinoval, uvedomoval si riziko padnutia do priepasti *necessitarizmu*. Aj to je jeden z dôvodov založenia jeho doktríny o možných svetoch, ktoré dávajú Bohu možnosť voľby. Napriek tomu, istú formu determinizmu je v Leibnizovej filozofii nepochybne cítiť.

³³ Pozri LEIBNIZ, *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha a svobodě člověka a původu zla*, s. 203.

³⁴ Pozri LEIBNIZ, *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha a svobodě člověka a původu zla*, s. 225-226.

³⁵ Pozri Steven NADLER, *The Best of All Possible Worlds: A Story of Philosophers, God, and Evil*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2008, s. 51.

Leibniz vnímal morálnu nutnosť ako určitú formu slobody. Boží stvoriteľský akt, voľba toho najlepšieho zo všetkých možných svetov sa javí ako nevyhnutná. Nejde však o nevyhnutnosť metafyzickú či absolútnu. Boh je v tomto prípade vyzvaný konať najlepšie na základe morálnej, respektíve hypotetickej nutnosti. Boh si vyberá vždy to, čo je najlepšie, preto zdá sa, je jeho konanie morálne nevyhnutné. Boh skrz svoje dokonalé atribúty nemôže voliť to najlepšie, Boh môže voliť len to najlepšie.

Záver

Mimo rámca tradičného *čítania* Leibniza môžeme pokojne zaradiť to, čo v jeho myslení označujeme modálnou metafyzikou. Leibnizova filozofia sa zďaleka neobmedzuje len na jeho teóriu monád z neskoršieho obdobia tvorby. Konceptia možných súcien vyplňajúcich nekonečné množstvo možných svetov je neoddeliteľnou súčasťou Leibnizovej teologicky orientovanej metafyziky. Akékoľvek snahy o odhalenie zákutí metafyzicko-teologických úvah tohto mysliteľa sa nezaobíde bez skúmania toho, čo je v jeho filozofii najpodstatnejšie. Toho, v čom sa ukrýva zdroj celého stvorenia, a ktorý je bezpochyby kľúčom k všetkému poznaniu. Preto predmetom vyššie zobrazených riadkov nemohlo byť nič iné ako pojem Boha a stvorenie sveta ako najlepšieho zo všetkých možných svetov. Hoci v súčasnej filozofickej tradícii prevládajú úvahy odkláňajúce sa od metafyzických či teologických základov, aktuálny stav neľahkej doby, v ktorej sa ocitáme, môže byť práve momentom, keď návrat k učeniám zaoberajúcim sa Božím základom všetkého, môže povzbudiť ľudské pátranie po zdroji a zmysle života. A i napriek mnohým rôznorodým rozptýleniam doby utišujúcim a sponchybujúcim toto poznávanie veríme, že takáto túžba po poznaní je ukrytá v každom z nás. Jedným z relevantných a hodnotných filozofických príkladov môže byť práve aj učenie mysliteľa, ktorý celý intelektuálny život zasvätil dôkazu Božej existencie a jeho nekonečnej lásky, múdrosti, dobroty a spravodlivosti. Vo svojich úvahách usiloval o zjednotenie viery a rozumu a vzájomné prepojenie prirodzenej teológie a filozofie. Preto i riešeniu teologických otázok dáva filozofickú formu a formuluje ich na pozadí platnosti jeho architektonických princípov. Ako predstaviteľ novovekého racionalizmu nemohol inak, než pripísať Bohu absolútnu múdrosť, ktorý vždy koná na základe rozumového zvažovania dôvodov. A nebolo tomu inak ani pri samotnom tvorení sveta.

LITERATÚRA³⁶

ANTOGNAZZA, Maria-Rosa. *Leibniz. An Intellectual Biography*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

ARTHUR, Rick. *Leibniz*, Cambridge: Polity Press, 2014.

COVER, John. A. – O'LEARY-HAWTHORNE, John. *Substance and individuation in Leibniz*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511487149>.

GARBER, Daniel – ARIEW, Roger. *Leibniz : Philosophical Essays*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1989.

JOLLEY, Nicholas. *Leibniz. (Routledge Philosophers)*, New York : Routledge, 2005.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Briefwechsel, 1663 – 1685*, Zost. M. Schneider et al. Reihe II, Bd. 1, Akademie-Verlag, Berlin, 2006.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Briefwechsel, 1686 – 1694*. Reihe II, Bd. 2, Akademie-Verlag, Berlin, 2009.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Schriften*, Reihe VI, Bd. 1, Akademie-Verlag, Berlin, 1990.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Schriften*, Reihe VI, Bd. 2, Akademie-Verlag, Berlin, 1990.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe. Philosophische Schriften*, Reihe VI, Bd. 3, Akademie-Verlag, Berlin, 1981.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Sämtliche Schriften und Briefe, Philosophische Schriften*, Reihe VI, Bd. 4, Akademie-Verlag, Berlin, 1999.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Discours de métaphysique. Metafyzická Rozprava*, Prel. J. Makovský a M. Škára, Praha: Oikumené, 2020.

LEIBNIZ, Gottfried W. *Theodicea. Pojednání o dobrotě Boha a svobodě člověka a původu zla*, Prel. K. Šprunk, Praha: Oikumené, 2004.

NADLER, Steven. Conceptions of God. In: *The Oxford Handbook of Philosophy in Early Modern Europe*, Ed. D. Clarke & C. Wilson, New York: Oxford University Press, 2011. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199556137.003.0025>

NADLER, Steven. *The Best of All Possible Worlds: A Story of Philosophers, God, and Evil*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2008.

RATEAU, Paul. *Leibniz: On the problem of evil*, New York : Oxford University Press, 2019.

---

³⁶ Poznámka autorky k uvádzaniu bibliografických odkazov v poznámkach pod čiarou. Bibliografické odkazy týkajúce sa pramennej literatúry jednotlivých textov a spisov G. W. Leibniza vrátane odkazov na korešpondenciu sú uvádzane v súlade s celosvetovým úzom leibnizovských bádateľov. Legenda: Bibliografické odkazy uvedené prostredníctvom skratky AA odkazujú na Akademie Ausgabe, za ktorou nasleduje číslo série (rímskou číslicou) a číslo zväzku (arabskou číslicou). Bibliografické odkazy uvedené prostredníctvom skratky GP odkazujú na dodnes používanú Gerhardtovu edíciu *Die philosophische Schriften*, za ktorou nasleduje číslo zväzku (rímskou číslicou) a číslo príslušnej strany.

RESCHER, Nicholas. *On Leibniz*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2003.

ŠKÁRA, Martin. *G. W. Leibniz – filozofia raného a stredného obdobia*, Košice: Šafarik Press, 2021.

ŠKÁRA, Martin. „Leibnizova kontingencia nie je náhoda ani náhodilosť“, In: *Filosofický časopis* 71, č. 4, (2023), s. 559-618. <https://doi.org/10.46854/fc.2023.4r.599>

ŠKÁRA, Martin. *O možných svetoch a možných súcnoch podľa Leibniza*, Košice: Equilinia, 2023.

WILSON, Catherine. „Leibnizian Optimism“, In: *The Journal of Philosophy* 80, č. 11, (1983), s. 765-783. <https://doi.org/10.5840/jphil1983801131>

Mgr. Silvia Caisová

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika

Filozofická fakulta – Katedra filozofie

Moyzesová 9, 040 11, Košice, Slovensko,

silvia.caisova@gmail.com